

ROCZNIK TOMISTYCZNY
6 (2017)

ROCZNIK TOMISTYCZNY
6 (2017)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

6 (2017)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelný / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Karolina Ćwik, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, (j. francuski), Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2017

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93,

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: księgarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Corrigenda et addenda.....	12
Artur Andrzejuk	
Istnienie pierwszym aktem bytu	13

Rozprawy i artykuły

Richard Kalka	
Structure metaphysique de la relation chez Thomas d'Aquin.....	29
Karolina Ćwik	
Wpływ wcielenia Słowa na rozumienie wszechmocy Boga w ujęciu św. Tomasza z Akwinu.....	47
Izabella Andrzejuk	
Kontemplacja i poznanie <i>per raptum</i> . Tomaszowe źródła rozumienia istoty doświadczenia mistycznego	59
Michał Zembrzusi	
Tomaszowy argument „z blokowania” za niematerialnością działań intelektu	77
Artur Andrzejuk	
Struktura bytu w <i>Summa contra Gentiles</i> Tomasza z Akwinu.....	99
Ewa A. Pichola	
Realizm fenomenologiczny Dietricha von Hildebranda wobec realizmu metafizycznego św. Tomasza z Akwinu.....	121
Izabella Andrzejuk	
Tomaszowe rozumienie przyjaźni jako <i>amicitia</i> i <i>caritas</i> . Człowiek w relacjach z Bogiem i z drugim człowiekiem.....	133
Marcin Karas	
Z dziejów arystotelizmu chrześcijańskiego w Polsce. Porównanie kosmologii św. Tomasza z Akwinu i ks. Benedykta Chmielowskiego.....	153
Tomasz Pawlikowski	
Mistyk i działacz religijny w ujęciu ks. Aleksandra Ułowicza	167
Jan Pociąg	
Relacja materii i ruchu w ujęciu Tadeusza Wojciechowskiego i Alberta Mitterera	189
Kingsley Ch. Ekeocha	
The method for the discovery of the absolute transcendental properties of being in Mieczysław Albert Krąpiec's metaphysics	207

Sprawozdania i recenzje

Jakub Kořka

Sprawozdanie z Sympozjum ku czci řw. Tomasza z Akwinu w 743 rocznicę jego řmierci
pt. „Tomasz z Akwinu: wczoraj - dziś - jutro”..... 239

Michał Zembrzusi

Sprawozdanie z sympozjum naukowego „Tomizm konsekwentny” ku czci Profesora
Mieczysława Gogacza w dziewięćdziesięciolecie jego urodzin 239

Izabella Andrzejuk

Recenzja: Piotr Stanisław Mazur, *Zarys podstaw filozofii człowieka. Antropologiczne
zastosowanie metody separacji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2016, stron 216 243

Artur Andrzejuk

Filozoficzna etyka z *Summy teologii* (jeszcze raz) po polsku [Recenzja przekładów
W. Galewicz] 249

Artur Andrzejuk

Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, *U podstaw jedności bytowej człowieka. Studium z metafizyki
osoby*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2016, stron 520..... 261

Artur Andrzejuk

Recenzja: Kazimierz Mikucki, *Tomizm w Polsce po II wojnie światowej*, Księgarnia
Akademicka, Kraków 2015, stron 366..... 267

Artur Andrzejuk

Recenzja: Ryszard Polak, *Człowiek i moralność w myśli Jacka Woronieckiego OP. Filozoficzne
podstawy katolickiej etyki wychowawczej i jej zasady*, Wydawnictwo „von borowiecky”,
Warszawa-Radzymin 2017, stron 566..... 275

Artur Andrzejuk

Recenzja: Paweł M. Świąćki, *Teleologia poznania intelektualnego według Tomasza z Akwinu*,
Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, stron 216..... 279

Artur Andrzejuk

Tomizm biblijny [Recenzja dwóch przekładów komentarzy do *Corpus Paulinum*]. 283

Jacek Grzybowski

Analityka i tomizm. Czy możliwości mogą mieć akty? Wokół książki Michała Głowi
Możliwości i ich akty. Studium z tomizmu analitycznego (Oficyna Wydawnicza ATUT,
Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2016, stron 380). 293

Tomasz Pawlikowski

Recenzja: *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów*,
opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum
w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 316..... 299

Michał Zembrzusi

Recenzja: Aleksander Lisowski, *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu
w metafizyce řw. Tomasza z Akwinu*, Iota Unum, Warszawa 2015, stron 136..... 303

Michał Zembrzusi

Recenzja: Edmund Morawiec, *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego
i racjonalność*, Wydawnictwo Liber Libri, Warszawa 2014, stron 195. 311

Michał Zembrzusi

Recenzja: Piotr Roszak, Jřrgen Vijgen, *Reading Sacred Scripture with Thomas Aquinas.
Hermeneutical Tools, Theological Quaestiones And New Perspectives*, Brepols 2015, pp. 608..... 315

Natalia Herold

Recenzja: Stanisław Gałkowski, *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*,
Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 328..... 321

Polemiki i dyskusje

Mateusz Penczek

Kilka uwag polemicznych w odpowiedzi na recenzję mojej książki *Wola i intelekt*
w filozofii Tomasza z Akwinu..... 331

Nota o autorach.....345

Table of Contents

Editorial	11
Corrigenda et addenda.....	12
Artur Andrzejuk	
Existence as the first act of being	13

Dissertations and articles

Richard Kalka	
The metaphysical structure of relation by Thomas Aquinas	29
Karolina Ćwik	
Influence of Incarnation of the Word of God on understanding God's omnipotence according to St. Thomas Aquinas.....	47
Izabella Andrzejuk	
Contemplation and cognition <i>per raptum</i> . Thomas's sources of understanding the essence of the mystical experience	59
Michał Zembrzuski	
Aquinas's impediment argument for the immateriality of the intellect.....	77
Artur Andrzejuk	
Structure of being in <i>Summa contra Gentiles</i> by Thomas Aquinas	99
Ewa A. Pichola	
Dietrich von Hildebrand's Phenomenological Realism in Discussion with St. Thomas Aquinas' Metaphysics	121
Izabella Andrzejuk	
The Thomas Aquinas' Understanding of Friendship as <i>amicitia</i> and <i>caritas</i> . The Man's Relations with God and with other Man.....	133
Marcin Karas	
From the History of Christian Aristotelianism in Poland. Comparisons of Cosmology St. Thomas Aquinas' and Fr. Benedict Chmielowski.....	153
Tomasz Pawlikowski	
Mystic and religious activist in the view of Aleksander Usowicz CM	167
Jan Pociąg	
Albert Mitterer's and Tadeusz Wojciechowski's Concepts of the Interdependence of Matter and Motion	189
Kingsley Ch. Ekeocha	
The method for the discovery of the absolute transcendental properties of being in Mieczysław Albert Krąpiec's metaphysics	207

Reports and Reviews

Jakub Kořka

The Report of the Symposium in Honor of St. Thomas Aquinas, 743th Anniversary of his Death. 'Thomas Aquinas: Yesterday – Today – Tomorrow' 233

Michał Zembrzusk

The Report of the Symposium „Consequential Thomism” Dedicated to Professor Mieczysław Gogacz in the Ninety Years of His Birth 239

Izabella Andrzejuk

Review: Piotr Stanisław Mazur, *Zarys podstaw filozofii człowieka. Antropologiczne zastosowanie metody separacji*, Księgarnia Akademicka, Cracow 2016, pp. 216..... 243

Artur Andrzejuk

Philosophical Ethics in *Summa theologiae* (Once Again) in Polish. [Review of W. Galewicz Translations] 249

Artur Andrzejuk

Review: Arkadiusz Gudaniec, *U podstaw jednořci bytowej człowieka. Studium z metafizyki osoby*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2016, pp 520..... 261

Artur Andrzejuk

Review: Kazimierz Mikucki, *Tomizm w Polsce po II wojnie řwiatowej*, Księgarnia Akademicka, Cracow 2015, pp. 366..... 267

Artur Andrzejuk

Review: Ryszard Polak, *Człowiek i moralnořć w myřli Jacka Woronieckiego OP. Filozoficzne podstawy katolickiej etyki wychowawczej i jej zasady*, Wydawnictwo „von borowiecky”, Warsaw-Radzymin 2017, pp. 566..... 275

..Artur Andrzejuk

Review: Paweł M. řwięcki, *Teleologia poznania intelektualnego według Tomasza z Akwinu*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015, pp. 216..... 279

Artur Andrzejuk

Biblical Thomism. [Review of Commentary in *Corpus Paulinum* Translations] 283

Jacek Grzybowski

Analytic and Thomism. Can potentials have acts? Around Michał Głowała Book *Mořności i ich akty. Studium z tomizmu analitycznego* (Oficina Wydawnicza ATUT, Wrocławskie Wydawnictwo Ořwiatowe, Breslau 2016, pp. 380)..... 293

Tomasz Pawlikowski

Review: *Logika Marcina řmigleckiego. Wprowadzenie, przegląđ zagadnień, antologia tekstów*, opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Cracow 2016, pp. 316..... 299

Michał Zembrzusk

Review: Aleksander Lisowski, *Transcendentalia jako przejawy aktu istnienia bytu w metafizyce řw. Tomasza z Akwinu*, Iota Unum, Warsaw 2015, pp. 136. 303

Michał Zembrzusk

Review: Edmund Morawiec, *Wybrane filozoficzne koncepcje rozumu ludzkiego i racjonalnořć*, Wydawnictwo Liber Libri, Warsaw 2014, pp 195..... 311

Michał Zembrzusk

Review: Piotr Roszak, Jřrgen Vijgen, *Reading Sacred Scripture with Thomas Aquinas. Hermeneutical Tools, Theological Quaestiones And New Perspectives*, Brepols 2015, pp. 608..... 315

Natalia Herold
Review: Stanisław Gałkowski, *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*,
Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Cracow 2016, pp. 328..... 321

Controversy and Discussions

Mateusz Penczek
Some Polemical Remarks in Response to the Review of My Book *Wola i intelekt*
w filozofii Tomasza z Akwinu..... 331

Note about authors..... 345

Filozoficzna etyka z *Summy teologii* (jeszcze raz) po polsku

Recenzja

- 1) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o cnotach. Summa teologii* I-II, 49-67, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2006, stron 307.
- 2) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o szczęściu. Summa teologii* I-II, q. 1-5, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2008, stron 143;
- 3) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o roztropności. Summa teologii* II-II, q. 47-56, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2011, stron 199;
- 4) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o ludzkim działaniu. Summa teologii* I-II, q. 6-21, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2013, stron 199;
- 5) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o prawie. Summa teologii* I-II, q. 90-97, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2014, stron 172;
- 6) Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o sprawiedliwości. Summa teologii* I-II, q. 57-80, tłum. Włodzimierz Galewicz, Kęty 2016, stron 416;

Profesor Włodzimierz Galewicz¹ z Uniwersytetu Jagiellońskiego od kilkunastu lat tłumaczy poszczególne traktaty moralne, zawarte w drugiej części *Summa theologiae* św. Tomasza z Akwinu. Właśnie ukazała się szósta pozycja z tej serii, *Traktat o sprawiedliwości*, stanowiący kwestie od 57 do 80 *primae secundae partis*, co stanowi dobrą okazję do zwró-

cenia uwagi na całą wymienioną wyżej kolekcję przekładów.

Można postawić uzasadnione pytanie o cel kolejnego przekładu tych traktatów, które przecież mają już polskie wersje, opracowane głównie przez Feliksa W. Bednarskiego OP, profesora etyki na KUL, a potem w rzymskim *Angelicum*, a także innego dominikanina, Piusa Bełcha OP, brata ks. Stanisława Bełcha, ini-

¹ Włodzimierz Galewicz (ur. 1952) początkowo zajmował się fenomenologią a w latach 1994–1999 pracował przy niemieckojęzycznej edycji dzieł Romana Ingardena. Następnie skupił się na badaniach etycznych i to zarówno „podstawowych”, czyli analizie głównych pojęć etycznych i historii etyki, jak i bioetyce i etykach zawodowych. W ramach tych zainteresowań badał etykę grecką (szczególnie Sokratesa i Arystotelesa) oraz dokonywał przekładów dzieł etycznych Immanuela Kanta oraz omawianych w tej recenzji traktatów moralnych Tomasza z Akwinu. Jest ponadto autorem czterotomowej antologii tekstów z bioetyki. Od 2004 r. jest redaktorem naczelnym Internetowego Czasopisma Filozoficznego „Diametros”, a od 2006 r. – prezesem Polskiego Towarzystwa Bioetycznego.

cjatora i wydawcy „londyńskiego” przekładu całej *Sumy teologicznej*, w ramach którego ukazały się także wymienione traktaty. Uzasadnieniem może być rozwój badań nad spuścizną danego autora, dzięki czemu bardziej adekwatnie tłumaczy się jego dzieła; takim uzasadnieniem może też być inna „koncepcja” przekładu i – jak się wydaje – to jest główny powód ponownego przekładu traktatów moralnych Tomasza z Akwinu, choć Galewicz nigdzie o tym nie mówi, a w enigmatycznych „notach o przekładzie”, zamieszczanych pod koniec *Wstępu tłumacza* zwykle z rewerencją wypowiada się o przekładach „londyńskich”, szczególnie gdy dokonywał ich W. F. Bednarski.

Tłumaczenie „londyńskie” obowiązywała dyrektywa, aby tłumaczyć „wiernie, ale przystępnie, tak aby ci, spośród czytelników, którzy nie mają przygotowania w zakresie filozofii tomistycznej” mogli z pożytkiem korzystać z dzieła św. Tomasza². W wielu wypadkach więc autorzy przekładu rezygnowali z technicznej terminologii scholastycznej na rzecz wyrazów z języka potocznego, oddających w przybliżeniu to, o co św. Tomaszowi chodziło. Niekiedy tworzone neologizmy, sięgano po staropolszczyznę lub gwarę. „Początkowo zabiegi te budziły największy opór wśród tomistów. Z czasem jednak okazało się, że niekiedy bardzo oryginalna terminologia *Sumy* «londyńskiej» jest zdecydowanie lepsza od

terminologii błędnej lub mylącej, o którą w przekładach tekstów św. Tomasza nietrudno. Zważyć bowiem należy, że trud odczytywania nauki Akwinaty nie jest bynajmniej zakończony; nie stanowi też jakiegoś liniowo uporządkowanego procesu, o czym świadczą liczne odmiany tomizmu powstałe po encyklice *Aeterni Patris*³. Galewicz dba przede wszystkim o poprawność terminologiczną i znaczeniową. Jego przekład nie ma na celu uproszczonego przekazania myśli Akwinaty, lecz przekazanie jej maksymalnie wiernie oryginalnemu tekstowi – stopień trudności przekładu odpowiada stopniowi trudności oryginału. Mamy tu więc do czynienia z diametralnie inną „koncepcją” przekładu i to wystarczy – jak się wydaje – do uzasadnienia jego przygotowania i publikacji.

Otrzymujemy więc przekład bardzo wierny, wykonany z wielką dbałością nie tylko o adekwatne oddanie terminologii, ale też z dużym wyczuciem odcieni i niuansów tych znaczeń (np. terminu *electio* – „wybór”, ale także „decyzja”⁴). Galewicz w obszernych *Wstępach tłumacza* starannie omawia i uzasadnia swoje rozwiązania translatorskie, ponadto wiele szczegółowych wyjaśnień zawierają objaśnienia na końcu każdego tomu (w czym nieco przypomina strukturę tomów „londyńskich”). Mankamentem tej edycji wydaje się brak oryginału łacińskiego obok polskiego przekładu. Zależy takiego wydania przekładu były już

² Zob. F. W. Bednarski, J. Bardan, *Przedmowa w sprawie terminologii*, w: *Suma teologiczna*, t. 10, s. 6.

³ A. Andrzejuk, *Pierwsza polska edycja „Sumy teologicznej” św. Tomasza z Akwinu*, w: *Archiwum Emigracji*, t. 16, *Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas w Londynie – niezamknięty rozdział*, red. Z. Wąsaszewski i R. Moczkoan, Toruń-Londyn 2003, s. 35 – 39.

⁴ Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o cnotach*, s. 13.

wielokrotnie omawiane⁵. Jednakże forma przekładu jest nieco zobligowana koncepcją serii wydawniczej, w ramach której jest publikowana. W tym wypadku jest to „Biblioteka Europejska” wydawnictwa „Antyk” z Kęt (prowadzonego przez zasłużonego dla tomizmu wydawcę, Marka Derewieckiego; w kolejnych tomach znika nazwa „Antyk”, pozostaje tylko imię i nazwisko wydawcy). W ramach tej serii ukazały się także inne przekłady dzieł Akwinaty, jak np. reprint *Traktatu o człowieku* w tłumaczeniu i opracowaniu Stefana Świeżawskiego (ten jest dwujęzyczny, bo takie było wydanie pierwotne w 1957 r.), obszerny *Komentarz do Ewangelii Jana*. Wcześniej jeszcze pojawiły się *Dzieła wybrane* – także reprint wydawnictwa „W drodze” w tłumaczeniach różnych dzieł filozoficzno-teologicznych Akwinaty głównie o. Jacka Salija oraz *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, w dwóch tomach w przekładzie Jacka Ruszczyńskiego, Adama Aduszkiewicza i Jacka Kuczyńskiego. Należy też dodać, że w innej serii, tym razem już dwujęzycznej, zatytułowanej „Ad fontes”, ukazuje się, w koedycji z dominikańskim Instytutem Tomistycznym, zbiorowy przekład *Kwestii dyskutowanych o mocy Boga* (*De potentia*). W tej ostatniej serii ukazały się ponadto, podobnie opracowane, przekłady traktatów Cyserona, Boecjusza, Anzelm z Canterbury, Mateusza z Krakowa.

Włodzimierz Galewicz nie stara się (poza pewnymi wyjątkami) szokować nowatorstwem terminologicznym, raczej

wyduje się wierny Arystotelesowej regule, że terminów należy używać jak wszyscy. Dlatego – przy dużym uznaniu dla tłumaczki *Etyki nikomachejskiej* Danieli Gromskiej⁶ – termin *virtus*, odpowiednik greckiej ἀρετή [areté] tłumaczy za pomocą tradycyjnego (i szacownego) słowa „cnota” (nie zaś „dzielność etyczna”, jak mamy to w przekładzie *Etyki nikomachejskiej*). Podobnie inne ważne terminy zachowują swe tradycyjne polskie nazwy: intelekt możnościowy i czynny, rozum, istota, mądrość, roztropność, szczęście, sprawiedliwość, władza (czasem siła) gniewliwa i pożądliva, i wiele innych. Jak już wspomniano, Tłumacz, starannie wyjaśnia stosowane przez siebie rozwiązania translatorskie, dlatego możemy przyrzeć się kilku najbardziej – jak się wydaje – problematycznym.

Uznając, że Tomasz z Akwinu dziedziczy w znacznie mierze etyczną terminologię Arystotelesa, Galewicz szuka źródeł stosowanej przez niego terminologii głównie w *Etyce nikomachejskiej*, a często sięga jeszcze głębiej, np. do dialogów Platona. Rodzi się jednak pytanie, czy w ten sposób odkrywamy, jakie jest znaczenie danego terminu w tekstach Tomasza, czy też raczej to, jakie powinno ono być z punktu widzenia jego antycznej genezy. Wiadomo bowiem, że Tomasz nie korzystał z oryginałów greckich. Grekę, jeśli trochę znał, to nie na tyle, aby samodzielnie czytać teksty greckich filozofów, opierał się więc na łacińskich przekładach, o które zresztą, jak wiadomo, bardzo zabiegał. Jeśli chodzi o *Etykę nikomachejską*, to

⁵ Np. A. Andrzejuk, *Juxta eloquium tuum da mihi intellectum* (przedmowa do dziewiątego tomu), w: „Opera philosophorum medii aevi”, t. 9, fasc. 1, Warszawa 2011, s. 12.

⁶ Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o cnotach*, dz. cyt., s. 9.

dysponował niezłym przekładem Roberta Grosseteste'a, na nim oparł swój komentarz i z niego czerpał cytaty do innych prac. Czy więc w badaniach Tomaszowej terminologii nie należy trzymać się prac samego Tomasza i tych źródeł, z których on bezpośrednio korzystał? Co więcej, Akwinata często zmieniał znaczenie zastanej terminologii i jak to napisał o nim Mieczysław Krąpiec, „podkłada on pod utarte terminy filozoficzne nową treść i rozpatrując myśl swoich poprzedników szuka w ich pismach potwierdzenia swojej nowej koncepcji. Tak się też przedstawia jego stosunek do Arystotelesa”⁷. Wprawdzie nie wydaje się, żeby Akwinata aż tak bardzo instrumentalnie wykorzystywał Filozofa, to jednak zabieg, o którym wspomina Krąpiec, będzie nie do odczytania, jeśli znaczenia terminologii stosowanej przez Tomasza będziemy szukać w tekstach Stagiryty. Ostrożnie też w tej sprawie należałoby korzystać z Tomaszowych komentarzy do tekstów Arystotelesa, gdyż – jak pisze Étienne Gilson – komentarze te „są różnymi ekspozycjami doktryny Arystotelesa, tak iż trudno byłoby je nazywać filozofią Tomasza z Akwinu. Jako komentator – dodaje Gilson – Tomasz mógł opatrywać tekst własnymi uwagami, ale nie o to mu głównie chodziło”⁸.

Przykładem takich drobiazgowych poszukiwań właściwych znaczeń (i problemów z adekwatnym ich ustaleniem

w tekście Tomasza) może być termin *habitus*, który stanowi odpowiednik greckiego ἕξις (*hexis*). Zaproponowany przez Jacka Woronieckiego termin „sprawność” nie wydaje się Galewiczowi odpowiedni, gdyż według niego, ma zawsze znaczenie pozytywne, a w ujęciu Arystotelesa (*hexis*) i św. Tomasza (*habitus*) może mieć też znaczenie negatywne moralnie. Wydaje się jednak, że po polsku bez cudzysłowu można powiedzieć „sprawny złodziej”, „sprawny manipulator” czy „sprawny oprawca”. Bardziej przekonujący wydaje się argument drugi, że „każda sprawność jest bezpośrednio sprawnością w takim czy innym działaniu, podczas gdy odniesienie *hexis* do działania, nawet jeśli zawsze da się je odnaleźć, w wielu wypadkach jest tylko pośrednie” (s. 11). Trudno nie przyznać tu racji Galewiczowi, bo sam Tomasz powiada, że *habitus* pochodzi od *habere* – „posiadać”, „mieć”. W najszerszym znaczeniu etymologicznym więc bardziej odpowiadałoby polskiej „własności” lub „właściwości”, zwłaszcza że do *habitus* w tym znaczeniu zaliczają się zdrowie i uroda. Stefan Swieżawski proponuje w tym miejscu podział na *habitus entitativi*, czyli sprawność w bytowaniu, oraz *habitus operativi*, czyli sprawność przysługującą władzom, a więc sprawność w sensie ścisłym⁹. Pierwszy z nich odnosiłby się do takich własności „przyrodzonych”, jak wspomniane zdrowie i uroda, drugi zaś – do takich własności

⁷ M. A. Krąpiec, *Struktura bytu. Charakterystyczne elementy systemu Arystotelesa i Tomasza z Akwinu*, wyd. 2, Lublin 1995, s. 330.

⁸ É. Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej w wiekach średnich*, tłum. S. Zalewski, Warszawa 19872, s. 331.

⁹ *Wstęp do kwestii 79*, w: Tomasz z Akwinu, *Traktat o człowieku. Summa teologii 1*, 75-89, tłum. S. Swieżawski, Poznań 1956, s. 278.

nabytych, jak zalety i wady. Wydaje się to o tyle do zaakceptowania, że Tomasz wspominając wprawdzie o różnych znaczeniach słowa *habitus*, w swojej etyce stosuje wyłącznie to drugie znaczenie i wobec tego większość interpretatorów etyki i teologii moralnej Akwinaty zadawała się słowem „sprawność” i dzięki temu zyskało ono niejako „prawo obywatelstwa” w klasycznej etyce. Nawet o. Bednarski, mając zastrzeżenia do tego terminu, co Galewicz szeroko przytacza, jednak decyduje się na jego zastosowanie (s. 11, przypis 8). Autor recenzowanego przekładu postanawia w tej sprawie, nie bez pewnego wahania, iść „własną drogą” i termin *habitus* oddać słowem „dyspozycja”, natomiast łacińskie *dispositio* przetłumaczyć jako „usposobienie”. Tomasz *habitus* wyjaśniał jako *dispositio*. I w takiej sytuacji w przekładzie wyszło, że dyspozycja jest usposobieniem (a nie że sprawność jest dyspozycją) – taka konsekwencja pojawiła się jako skutek przyjęcia *dispositio* w miejsce *habitus*. Jest to niewątpliwie jakieś rozwiązanie, jednakże przyznać należy, że trudno się czyta przekład Galewicza, będąc przyzwyczajonym do powszechnie używanego w tomizmie terminu „sprawność”. Czyjeś przyzwyczajenie to jednak bardzo słaby argument, a tłumacz ma prawo do własnych poszukiwań terminologicznych i jeśli nie stoją one w sprzeczności z tłumaczonym tekstem, czytelnik powinien to zaakceptować.

Mniej trafny wydaje się jednak przekład łacińskiego *appetitus* jako „pragnienie” (s. 15, przypis 14). Utartym słowem na oddanie tego terminu jest „pożąda-

nie”, które od dawna budzi niechęć z powodu swojej dużej nieadekwatności do łacińskiego *appetitus*, który pociąga za sobą skojarzenia pejoratywne, a tych nie ma łaciński *appetitus*. Oznacza on bowiem przeciwieństwo *apprehensio*, terminu także trudnego do prostego przełożenia, oznaczającego ujęcie poznawcze, przyjęcie do świadomości, uświadomienie sobie czegoś lub zrozumienie. W każdym razie w realizmie Arystotelesa i Tomasza *apprehensio* jest „przyjęciem”, ruchem w kierunku podmiotu, natomiast *appetitus* jest odniesieniem się do tego, co poznawczo ujęte, ruchem podmiotu w kierunku przedmiotu. Swego czasu proponowano (za Karolem Wojtyłą) termin „dążenie”¹⁰, a dziedzinę władz pożądawczych – *appetitivum* – określić jako „władze dążeniowe” (co Galewicz oddaje jako „władze apetytywne”). *Appetitus* jako „pragnienie” ma kilka wad. Po pierwsze, słowo to wydaje się jeszcze węższe zakresowo od „pożądania”, a tymczasem *appetitus* ma wyrażać najszerszy możliwy zakres dążenia do czegoś. „Pragnę jeść” powie człowiek bardzo głodny – w przeciwnym wypadku wypowiedź taka będzie tchnąć przesadą. „Pragnie” się ponadto rzeczy bardziej wzniosłych, drobiazgów się po prostu „chce”. Gdy jednak użyjemy słowa „pragnienie” na oddanie *appetitus* to – i to jest druga wada tego rozwiązania – mamy problem z oddaniem łacińskiego *desiderium*, które u Tomasza oznacza pożądanie wolitywne, bardziej wzniosłe, którego zaspokojenie stanowi *gaudium* – „radość”¹¹.

¹⁰ A. Andrzejuk, *Człowiek i decyzja*, Warszawa 20073, s. 25.

¹¹ Np. w *Traktacie o uczuciach*, zob. *Summa theologiae*, I-II, 30, 1, ad 2.

W *Traktacie o szczęściu* Tłumacz zrezygnował z obszernego wyjaśniania terminologii, a w zamian za to zamieścił interesującą rozprawę o koncepcji szczęścia u Arystotelesa i Tomasza z Akwinu. Te koncepcje bowiem finalnie się różnią, jednak Tomasz ciągle sugeruje, że formułuje ją w łonie arystotelizmu, dlatego Galewicz postanowił ustalić sposób, w jaki Akwinata, korzystając z arystotelesowskiej koncepcji dobra najwyższego dochodzi do tezy, że realizuje się ono w życiu wiecznym po śmierci człowieka, czego próżno szukalibyśmy u Stagiryty. Jednakże Tomasz – jak zauważa Galewicz – „wymaga od najwyższego dobra spełnienia bardzo w gruncie rzeczy podobnych warunków, jak jego pogański poprzednik” (s. 5). Oczywiście, najprościej jest wskazać na chrześcijańskie modyfikacje myśli Tomasza, jednak on sam od tego stroni. Galewicz to nawet interesująco potwierdza, wskazując na uzasadnienie wieczności jako dobra najwyższego u św. Augustyna, które jest całkowicie inne niż uzasadnienie św. Tomasza.

Rozprawa jest poszukiwaniem rozwiązania tego problemu. Po rozważeniu różnych argumentów Akwinaty za tezę, że dobrem najwyższym człowieka jest dobro Boże i wobec tego prawdziwe, nieprzemijające szczęście uzyskuje on w życiu wiecznym, polegającym na nieustannej kontemplacji istoty Bożej, najbardziej przekonujące rozwiązanie przedstawionej wyżej kwestii znajduje Galewicz w Tomaszowej koncepcji (jak to nazywa) „emocjonalnej racjonalności”, czyli pragnienia wiecznego trwania. Słusznie przy tym zauważa, że podobne ujęcie zaprezentował już św. Augustyn w *Pań-*

stwie Bożym, jednak uważa, że dla Biskupa Hippony owo pragnienie jest wyrazem pewnej „aksjologicznej konieczności” i ostatecznie sprowadza się do „powinności” pragnienia szczęścia wiecznego. Tymczasem dla Tomasza pragnienie wiecznego trwania jest wyrazem „konieczności ontologicznej”, wynikającej z intelektualnego ujęcia swego istnienia. Człowiek bowiem poznaje nie tylko zmysłowo istnienie aktualne (*esse ut nunc*), ale także intelektualnie ujmując istnienie wprost (*esse simpliciter*) i dlatego pragnie takiego trwania, czyli trwania wiecznego, które jest możliwe dopiero w życiu przyszłym: „ludzki rozum ujmując bowiem nie tylko bycie tutaj i teraz – jak to czynią zmysły – lecz także bycie w ogóle, bycie jako takie” (s. 34). W. Galewicz nazywa to ujęcie „teorią antropologiczną”, co jest do przyjęcia, ale czy istotą propozycji Tomasza nie jest wskazanie na istnienie jako ten element bytu ludzkiego, który – intelektualnie ujęty – implikuje pragnienie życia wiecznego. Jeśli tak, to raczej należałoby nazwać ujęcie Akwinaty egzystencjalną teorią szczęścia, gdyż wyprowadza etyczne konsekwencje z ujęcia istnienia. A zatem także różnica – przynajmniej na terenie samej filozofii – między Arystotelesem i Tomaszem wynika nie tyle z różnic religijnych (choć nie można ich wykluczyć, a tym bardziej im zaprzeczyć), ile przede wszystkim z różnej „ontologicznej” teorii bytu. W przypadku Arystotelesa jest to koncepcja „treścio-wa”, esencjalna – i w tej „esencji” Stagiryta poszukiwał najwyższego dobra człowieka. Egzystencjalna metafizyka Tomasza umożliwiła mu spojrzenie na dobro najwyższe w perspektywie istnie-

nia oraz egzystencjalne zinterpretowanie go. Włodzimierz Galewicz tak o tym pisze: „Ta antropologiczna teoria Tomasza z Akwinu, uznająca istotową konieczność ludzkiego pragnienia wieczności stawia w nowym, czy też przynajmniej w wyraźniejszym świetle jego koncepcję najwyższego dobra człowieka jako dobra w pełni zaspokajającego wszystkie pragnienia konieczne dla ludzi. (...) człowiek rozumny – dodaje – obywa się bez wielu rzeczy, ale jednej – i to niemałej – nie może się wyrzec: z samej swej racjonalnej istoty nie może wyzbyć się woli istnienia bez końca” (s. 34). Galewicz akcentuje przy tym mocno racjonalność człowieka jako podstawę jego pragnienia szczęścia wiecznego, ale przedmiotem tego racjonalnego namysłu jest istnienie. Można więc powiedzieć, że *esse* jest przedmiotowym pryncypium pragnienia wieczności, intelektualność zaś człowieka – pryncypium podmiotowym. Być może więc Tomasza ujęcie szczęścia wiecznego wypadłoby nazwać teorią egzystencjalnej racjonalności.

Można trochę żałować, że prof. Galewicz w tym tomie nie podjął problematyki terminologicznej, zadowalając się stwierdzeniem, że greckie słowo εὐδαιμονία [eudaimonia] „w języku polskim – z braku lepszego odpowiednika – najczęściej oddawane jest przez *szczęście*” (s. 7), podobnie jak w innych językach nowożytnych, choć odnotowuje się próby innego tłumaczenia, np. *success* („sukces”, „powodzenie”), *flourishing* („kwitnienie”, ale też „rozwój”, *prosperita*)¹². Tymczasem współcześnie – jak się

wydać – „szczęście” w znaczeniu nawet słownikowym jest emocją, spowodowaną doświadczeniami ocenianymi przez podmiot jako pozytywne. Wymienia się w pojęciu szczęścia rozbawienie, odczucie bezgranicznej radości, przyjemności, euforii, zadowolenia, upojenia, podkreśla się ponadto, że szczęście pozostaje w ścisłym związku z poziomem serotoniny w synapsach jąder szwu, a także dopaminy w jądrze półleżącym oraz endorfin. Jako dowód przytacza się odczuwanie szczęścia pod wpływem określonych substancji psychoaktywnych. Dodaje się niekiedy, że wyróżniamy także pojęcie trwałego szczęścia, ale jest ono także stanem emocjonalnym, związanym z pogodą ducha i optymizmem. Tymczasem dla Arystotelesa εὐδαιμονία to stan trwałej satysfakcji ze swego życia. Stagiryta odmawia jej dzieciom i osobom młodym oraz zastanawia się (za Solonem), czy w ogóle człowiek żyjący może określić się jako szczęśliwy. Arystoteles – przeciwnik skrajności – powiada, że pod pewnymi warunkami człowiek dojrzały może o sobie powiedzieć, że jest szczęśliwy, czyli zadowolony ze swojego życia. Nasze odczucia językowe są niemal odwrotne: mówimy przecież o szczęśliwym dzieciństwie czy szczęśliwej młodości. Zapytamy w dniu zakupu, np. samochodu, czy nabywca jest szczęśliwy. Po roku użytkowania zapytamy go raczej, czy jest zadowolony z tego samochodu. Starożytny Grek pytałby odwrotnie, gdyż szczęście to dla niego stan trwałej satysfakcji, a zadowolenie to chwilowa emocja. Średniowieczni łacinnicy bardzo podobnie rozumie-

¹² Święty Tomasz z Akwinu, *Traktat o szczęściu*, dz. cyt., s. 7, przypis 6.

li słowa *felicitas* lub *beatitudo* z jednej strony, a *delectatio* lub *gaudium* z drugiej. Pytanie więc, jak po polsku właściwie oddać grecką εὐδαιμονία, pozostaje – jak się wydaje – nadal otwarte.

Traktat o roztropności jest arcyciekawy nie tylko z translatorskiego punktu widzenia. Akwinata przedstawia bowiem w nim coś, co można by nazwać „klasycznym traktatem o zarządzaniu”. A w tym pierwszym aspekcie owa frapująca niezwykłość tego traktatu polega na używaniu przez Tomasza z jednej strony wielu utartych terminów, jak *memoria*, *intellectus*, *ratio*, *politica*, które występują tu w nieco innych niż utarte znaczenia, z drugiej zaś strony występują tu nie tłumaczone nawet na łacinę, lecz jedynie transliterowane, terminy greckie: *eubulia*, *synesis* i *gnome*. I istnieje tu jeszcze trzecia strona: terminy łacińskie, które nie mają żadnego odpowiednika w języku polskim, np. *regnativa* („roztropność rządzenia”), *oeconomica* („roztropność kierowania sprawami rodzinnymi”), *militaria* („roztropność wojskowa”). Galewicz korzysta tu albo z propozycji Woronieckiego albo Bednarskiego, albo z własnej pomysłowości. Nie poświęca jednak specjalnego miejsca uzasadnieniu przyjętych rozwiązań, a zamiast tego we *Wstępie tłumacza* daje rozprawę na temat charakteru etyki Arystotelesa i św. Tomasza.

Rozprawa ta jest bardzo frapująca szczególnie dzięki swojej „brawurze” terminologicznej. Polega ona przede wszystkim na szerokim wprowadzeniu terminu „intuicja” dla oddania bardzo różnych spraw. Oto bowiem „intuicją intelektualną” jest sprawność pierwszych zasad poznania (*intellectus principiorum*),

sprawność pierwszych zasad postępowania (*synderesis*) jawi się jako „ogólna intuicja etyczna”. „Szczegółową intuicją etyczną” będzie zaś roztropność (*prudencia*), a także – jak to wynika z opisu sylogizmu praktycznego (s. 34) – także sumienie (*conscientia*), nazwane w tekście „świadomością moralną” (s. 27). Sama zaś intuicja określana jest jako „poznanie przeddyskursywne” (s. 27), co może być słuszne w odniesieniu do *intellectus principiorum* i *synderesis*; roztropność zaś i sumienie trudno związać z poznaniem przeddyskursywnym, gdyż stanowią one całkowicie świadome i wyraźne podejmowanie decyzji (roztropność) lub właśnie świadomość moralną (sumienie). Jednakże rozwiązanie to budzi niepokój, gdyż teoria intuicji ma swoje filozoficzne konotacje, dalekie od arystotelizmu i tomizmu, które – zastosowane w przekładach lub nawet tylko wyjaśnieniach tekstów Arystotelesa lub Tomasza – mogą stać się przyczyną licznych nieporozumień, zwłaszcza że Akwinata używa terminu *intuitus*, który oznacza u niego kontemplatywne ujęcie czegoś (np. kontemplacja jest określona jako *simplex intuitus veritatis*). Kontemplacja zaś to nie tyle poznanie „przeddyskursywne”, ile poznanie „niedyskursywne”, mogące być następstwem poznania „dyskursywnego” (byłaby wtedy poznaniem „podyskursywnym”). Ryzykowne więc wydaje się korzystanie z terminu „intuicja” w przekładzie Tomasza, ponieważ intencje Tłumacza, aby skorzystać z powszechnie znanej terminologii filozoficznej, są jak najbardziej zrozumiałe.

Traktat o ludzkim działaniu przetłumaczony został bardziej „zachowawczo”. Tłumacz tym razem unikał terminolo-

gicznego szokowania czytelnika, przyzwyczajonego do tradycyjnej terminologii (zaproponowanej w większości przez Jacka Woronieckiego, a utrwalonej przez znany słownik pod red. Stanisława Olejnika¹³ i przekłady *Summy* Feliksa W. Bednarskiego). Na początku swego *Wstępu tłumacza* prof. Galewicz omawia wartość i strukturę traktatu, w sposób przypominający Tomaszowe wstępy do wykładów Arystotelesa. W dalszej części *Wstępu* podejmuje niektóre problemy z *Traktatu* – filozoficznie ważne i dyskusyjne do dziś – a pomija kwestie nawet atrakcyjne, ale dość znane i szeroko komentowane, jak np. Tomaszowy schemat podejmowania decyzji. Rozważania prowadzone są w znany już nam sposób: Autor poszukuje w tradycji filozoficznej, przede wszystkim u Arystotelesa, źródeł i pierwotnych wersji ujęć św. Tomasza, ciekawie ukazując dokonywane przez niego przekształcenia, przesunięcia akcentów, reinterpretacje i wykazując bezdyskusyjną oryginalność szeregu jego koncepcji. Za przykład służyć może kwestia przekształcenia uwarunkowań działania ludzkiego, podejmowana przez Arystotelesa i poniekąd też Cyceirona, w teorię okoliczności działania. Arystotelesowskie warunki stanowiły istotowe elementy postępowania człowieka – okoliczności w ujęciu Tomasza są czymś na kształt przypadku, jednakże ich rola w odniesieniu do działania nie ograniczała się do czystej przygodności, niekiedy bowiem okoliczności wpływały w sposób istotny na charakter czynu.

Ciekawym problemem, wydobytym przez Włodzimierza Galewicza z Tomaszowego *Traktatu*, jest interpretacja „zasady integralności dobra” (*bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu* – „dobro wynika z całości, zło z jakiegokolwiek usterki”). Zasada ta mówi, że działanie tylko wtedy możemy uznać za dobre moralnie, gdy pozytywnie da się ocenić wszystkie jego istotne aspekty, a gdy zaś choć jeden z nich szwankuje – działania takiego nie można ocenić pozytywnie. W. Galewicz zauważa, że zasada ta ze względu na swą wieloznaczność może być narzędziem kontrowersyjnego rygoryzmu moralnego lub całkowitej trywializacji dobra i zła w dziedzinie moralności. Tomasz próbuje poradzić sobie z tą zasadą za pomocą analogii przeprowadzonej między dobrem i złem moralnym a pięknem i brzydotą w dziedzinie estetyki. Prof. Galewicz podejmuje ten wątek i zauważa, że między pięknem i brzydotą jest wiele stanów pośrednich, bo nie zawsze przecież to, co nie jest piękne, jest od razu brzydkie. Przenosząc to w dziedzinę moralności, odróżnia „zło moralnej niedoskonałości” od „zła moralnej nieopuszczalności” (s. 44). Przy czym podkreśla, że sam Tomasz nie dokonuje takiego rozróżnienia, jednak rozróżnienie to może być kluczem do zrozumienia szeregu jego wypowiedzi na temat dobra i zła moralnego.

Inną ciekawą kwestią jest interpretacja „absolutyzmu moralnego” Akwinaty, czyli jego przekonania (podzielanego za św. Augustynem), że istnieją czyny, które są zawsze złe bez względu

¹³ Zob. *Słownik łacińsko-polski terminów teologiczno-moralnych*, red. Stanisław Olejnik, Warszawa 1968.

na jakiekolwiek uwarunkowania i okoliczności (s. 48-52). „Absolutyzm” ów rozumiany dosłownie stoi w sprzeczności z zaproponowanym przez Galewicza rozumieniem „zasady integralności dobra” w tekście św. Tomasza. Tłumacz ciekawie ukazuje, że także „absolutyzm moralny” nie jest przez Tomasza traktowany „absolutnie” i wobec tego można dostrzec jego komplementarność z „zasadą integralności dobra” ujętą w jej „łagodniejszej” formie.

Traktat o prawie przetłumaczony został „tradycyjnie”, podobnie jak poprzednio omawiany. *Wstęp tłumacza* przynosi prezentację Tomaszowej koncepcji prawa, oczywiście – tak jak już Włodzimierz Galewicz zdołał przyzwyczaić czytelnika – na tle ujęć Arystotelesa. Jednakże w dziedzinie teorii prawa historycznych źródeł i inspiracji ujęć Akwinaty jest znacznie więcej, co czyni ich śledzenie pasjonującą przygodą historyczną. Najciekawszym w tej przygodzie „wydarzeniem”, wywołującym najwięcej komentarzy i kontrowersji, jest Tomaszowa koncepcja prawa naturalnego i kwestia jego przełożenia na prawo pozytywne. Na tym zagadnieniu skupia się też prof. Galewicz. Interesująco zwraca uwagę na dwa oblicza prawa naturalnego u św. Tomasza. Wynikają one wprost ze swoiście podwójnego ujęcia natury w jego tekstach (s. 15-16). W pewnym bowiem rozumieniu natury jest nią to, co wyróżnia gatunkowo człowieka spośród innych istot żyjących. Tym elementem jest intelekt,

wobec czego naturalne jest to, co wynika z poznania intelektualnego i jest jakoś współmierne wobec rozumnej natury człowieka. Inne ujęcie natury wiąże się z tym, co w człowieku wspólne z innymi bytami żyjącymi, chodzi przede wszystkim o skłonności wyrażające dążenie do zachowania życia zarówno gatunkowego, jak i jednostkowego (wiąże się to zresztą ze źródłosłowem słowa *natura*, które ma pochodzić od *nascor* – „rodzić się”). To podwójne ujęcie natury „diedziczy” w myśli św. Tomasza prawo naturalne, które obejmuje z jednej strony to, co wynika z rozumnej natury człowieka, a z drugiej zaś to, co jest skutkiem najbardziej podstawowych skłonności: „te dwie kategorie bytów, które z samej natury zawierają się w duszy człowieka – naturalne normy moralne i naturalne skłonności – stanowią więc jakby dwa różne działy czy też ‘skrzydła’ pełnego prawa naturalnego” – pisze Włodzimierz Galewicz (s. 16). Przy czym nie unika podejmowania trudnych konsekwencji Tomaszowego ujęcia, np. problemu zepsutej natury, którą Akwinata także nazywa „naturą” na zasadzie, że każde przyzwyczajenie – nawet złe – staje się jakby drugą naturą człowieka (s. 22). Tomasz pisze, że złe działania, wynikające z takiej zepsutej natury, są z nią zgodne (*connaturalis*). Podaje nawet dość drastyczne przykłady takich działań i skłonności¹⁴. Włodzimierz Galewicz pyta wprost: „czy natura, która uległa zepsuciu, zasługuje jeszcze na

¹⁴ Szerzej na ten temat: A. Andrzejuk, *Un «thomisme gay» du Père Oliva. Critique: Adriano Oliva, Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels*, Paris 2015, 166 pages, „Rocznik Tomistyczny” 5 (2016), s. 417-426 oraz A. Andrzejuk, *Tomistyczna «La Révolution Sexuelle» O. Adriano Olivetti OP*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 14 (2016) 1, s. 223-247,szcz. 239-240.

miano natury” i wybiera odpowiedź pośrednią: „tkwiące w niej skłonności są w pewnym sensie nadal naturalne” (s. 22). Słusznie zauważa jednak, że „wzgląd na nadrzędną pozycję ludzkiego rozumu (...) każe Tomaszowi zachować ostrożny dystans nie tylko wobec skłonności, których naturalność można by podważać, lecz także wobec tych bezspornie naturalnych” (s. 23). Można więc powiedzieć, że dla Tomasza rozumność człowieka jest bardziej naturalna niż skłonności, wynikające z jego cielesnej natury. Oznaczałoby to konsekwentne trzymanie się stanowiska Arystotelesa, w którego etyce rozumność była dla człowieka czymś najbardziej naturalnym.

Traktat o sprawiedliwości, przetłumaczony podobnie „tradycyjnie” jak poprzednie, poprzedzony jest wstępem omawiającym Tomaszową koncepcję sprawiedliwości. Zwraca uwagę na odróżnienie sprawiedliwości ogólnej, która stanowi *virtus generalis*, od sprawiedliwości „partykularnej”. W przypadku tej ostatniej szczegółowo omawia Tomaszowe przekształcenia i doprecyzowania ujęć Arystotelesa. Szczegółowo omawia także koncepcję „ceny sprawiedliwej” i problem lichwy, jako pożyczania pieniędzy na (nadmierny) procent. Podnosi przy tym znane zarzuty wobec tych ujęć np. „aporię dobrowolnej krzywdy”. Nie stara się jednak odnosić podejmowanej problematyki do czasów nam współczesnych i współczesnej praktyki gospodarczej, która oparta jest na kredycie i w której „niewidzialna ręka rynku” reguluje ceny oparte na rela-

cji popytu i podaży, nie przejmując się „sprawiedliwością” cen towarów i usług. Włodzimierz Galewicz nie odnosi się także do pojęcia „sprawiedliwości społecznej”, które zrobiło zawrotną karierę także w katolickim nauczaniu społecznym i wobec tego wielu autorów, nawet opierających się na myśli św. Tomasza, usiłowało jakoś zinterpretować to pojęcie¹⁵. Oczywiście podjęcie wszystkich tych tematów wymagałoby rozmiarów książki, niemniej byłoby bardzo ciekawe.

Rozłożony na wiele lat projekt przekładu traktatów moralnych z *Summy teologii*, dokonywany przez prof. Włodzimierza Galewicza i wspierany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, zasługuje na docenienie. Oczywiście można zapytać, czy nie lepiej byłoby podjąć trud przekładu Tomaszowego *Expositio in decem libros Ethicorum*, czyli *Komentarza do Etyki nikomachejskiej* niż po raz drugi tłumaczyć traktaty z *Summy*. Można też zastanawiać się, czy nie warto byłoby postarać się, aby drugi przekład był „jakościowo” różny od pierwszego, np. dzięki wydaniu go w wersji dwujęzycznej lub opatrzeniu bardziej wyczerpującym komentarzem (jak np. przekład *Traktatu o człowieku*, wykonany przez S. Świeżawskiego). Tymczasem otrzymujemy przekład podobny do poprzedniego, choć w wielu detalach poprawiony. Jednakże rozwój nauki odbywa się często małymi krokami, polega na przyczynkach i właśnie detalach. Przekłady prof. Galewicza speł-

¹⁵ Np. Jan Piwowarczyk w podręczniku pt. *Katolicka etyka społeczna*, Londyn, t. I – 1960, t. II – 1963.

nią więc „naukotwórczą” rolę dzięki temu, że skłaniają czytelnika do porównań z przekładami o. Bednarskiego i zmuszają do samodzielnych rozstrzygnięć. Skłaniają także do przemyślenia na nowo etycznych propozycji Tomasa z Akwinu, co stanowi także nieba-

gatelną wartość. Taką wartość stanowi także popularyzacja filozofii moralnej Akwinaty, czemu starannie opracowane i świetnie wydane, a także łatwo dostępne tomy „Biblioteki Europejskiej” znakomicie się przysługują.

Nota o Autorach

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwycz. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW), na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej oraz Sekcją Historii Filozofii. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się problematyką uczuć, sprawności i cnót moralnych, relacji osobowych. Jest uczniem Profesora Mieczysława Gogacza.

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca w Wyższej Szkole Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki oraz Wyższej Szkole Komunikowania Politologii i Stosunków Międzynarodowych. Wielokrotnie wygłaszała wykłady i referaty w Londynie na zaproszenie PUNO, IPAK-u oraz PON UJ (Polskiego Ośrodka Naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Londynie). Jest autorką wielu artykułów o tematyce filozoficznej. Zainteresowania naukowe: historia filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska); filozofia, etyka, klasyczna teoria człowieka, filozoficzne podstawy mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007).

Karolina Ćwik – mgr, magister teologii, doktorantka w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej UKSW. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat filozoficznego rozumienia *Verbum Incarnatum* w tekstach św. Tomasza z Akwinu. Laureatka Nagrody im. Prof. Mieczysława Gogacza za pracę magisterską pt. *Przyrodzona i nadprzyrodzona wizja szczęścia w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, która powstała pod kierunkiem ks. dra hab. T. Stępnia. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół metafizyki Akwinaty, relacji wiary i rozumu oraz etyki. Jest członkiem Stowarzyszenia Teologów Moralistów.

Kingsley C. Ekeocha – is a doctoral student of the John Paul II Catholic University of Lublin (KUL). He holds a bachelor's degree in philosophy and theology from the Pontifical Urban University Rome and a master's degree in philosophy from KUL. He is currently researching on realistic cognition with particular reference to the thoughts and works of Mieczysław A. Krąpiec.

Jacek Grzybowski – ks. dr hab., prof. UKSW. Adiunkt na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW i wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie. Autor książek i artykułów naukowych z dziedziny filozofii polityki, filozofii kultury i historii filozofii. W swoich pracach podejmuje problematykę filozoficznych inspiracji i źródeł współczesnych zagadnień kulturowych i cywilizacyjnych. Ostatnio opublikował: *Byt, tożsamość, naród. Próba wyjaśnienia formuły „tożsamość narodowa” w perspektywie metafizyki* (Kęty 2012); *Myśl filozoficznie – myśl politycznie! Analiza i ocena historycznokulturowych racji filozofii polityki* (redakcja, Warszawa 2013); *Cosmological and philosophical world of Dante Alighieri. The Divine Comedy as a medieval vision of the universe* (Frankfurt am Main 2015);

Natalia Herold – mgr, absolwentka prawa i administracji na Uniwersytecie Gdańskim (lic.) i Uniwersytecie Warszawskim (mgr). Interesuje się filozofią klasyczną, a w niej szczególnie etyką i pedagogiką.

Richard Kalka – Ks. dr, Centre de Recherche Philosophique Saint Thomas d'Aquin (Paryż). Obronił rozprawę doktorską na temat statusu ontologicznego relacji miedzyosobowych na Uniwersytecie Paryż IV Sorbona. Wykładał filozofię tomistyczną na Uniwersytecie Paryż XII (Creteil) w latach 1981-1985.

Marcin Karas – prof. dr hab., historyk filozofii - pracuje w Zakładzie Filozofii Polskiej Instytutu Filozofii UJ. Prowadzi badania z historii idei i z filozofii średniowiecznej, jest autorem ponad 180 publikacji. Ostatnio zajmuje się głównie kosmologią wczesnonowożytną i filozofią dziejów. Opublikował m. in. książki: *Koncepcja czasu w pismach Williama Ockhama* (Kraków 2003), *Natura i struktura wszechświata w kosmologii św. Tomasza z Akwinu* (Kraków 2007), a także prace: *Z dziejów Kościoła. Ciągłość i zmiana w Kościele rzymskokatolickim w XIX i XX wieku* (Sandomierz 2008), *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X* (Kraków 2008), czy też *Historiozofia Teilharda de Chardin wobec tradycyjnej myśli chrześcijańskiej* (Kraków 2012), liczne artykuły (45) oraz przekłady (43).

Jakub Kośka – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Tytuł magistra uzyskał na Wydziale Teologicznym UMK w Toruniu. W 2013 r. skierowany na studia na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW w Warszawie. Obecnie doktorant w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej. Przygotowuje rozprawę,

w której analizuje dorobek prof. Wiktora Wąsika, ze szczególnym uwzględnieniem jego koncepcji historii filozofii polskiej, a także wpływu arystotelizmu na kształtowanie się polskiej myśli filozoficznej. Uczestniczy w konferencjach, publikował m.in. w „Ateneum Kapłańskim” i „Studiach Pelplińskich”.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., prof. Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych w Łodzi, absolwent ATK, doktor UW. Autor czterech książek o tematyce filozoficznej. Ostatnią była monografia *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo (Lublin 2013). Ponadto autor jednej książki historycznej, kilkudziesięciu artykułów naukowych, 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej, a także ponad 20 pomniejszych publikacji (hasła w Encyklopedii Katolickiej, Wielkiej Encyklopedii PWN, recenzje).

Mateusz Penczek – dr, absolwent psychologii i filozofii na Wydziale Filozoficznym UJ. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii uzyskał w 2010 r. na Wydziale Filozoficznym UJ na podstawie rozprawy „Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu”. Adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Ewa Agnieszka Pichola – mgr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Obecnie doktorantka, kontynuuje badania w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę, w której analizuje dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w pismach niemieckiego fenomenologa. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a dokładnie filozoficznych podstaw koncepcji psychologicznych i antropologicznych aspektów prawdy. Publikuje, uczestniczy w konferencjach, tłumaczy w j. angielskim.

Jan Pociąg – inż., magister teologii. Obronił rozprawę doktorską w Instytucie Filozofii UJ na temat związków filozofii ks. prof. Tadeusza Wojciechowskiego z odkryciami fizyki i biologii dwudziestego wieku (2017). Autor artykułu „Piotra Semenki próba odnowy filozofii klasycznej” (RT 5(2016)). Uczestnik X Międzynarodowego Kongresu Ontologicznego w San Sebastian (2012), gdzie wygłosił referat „The Wave-Corpuscle Duality of Matter and the Nature of the Universe”. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół

aktualizacji tomizmu w oparciu o współczesny obraz świata opracowany przez nauki przyrodnicze. Jest członkiem Sodalicii Świętej Jadwigi Królowej.

Michał Zembrzusi – dr, adiunkt w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. Pracę doktorską poświęcił tematyce zmysłów wewnętrznych w koncepcji św. Tomasza z Akwinu. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możliwościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*.